

עיונים לפרשת חיי שרה עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

גמילות חסדים בגופו

הרב שאולי גרינפלד

הביא הרמב"ם להלכה בהלכות אבל⁴:

"מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף, ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור, וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעדם בכל צרכיהם, ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור".

דוגמא יוצאת דופן לגמילות חסד בגופו ללא כל שיעור, אנו מוצאים בפרשה שלנו. התורה מקדישה מספר פסוקים כדי לתאר כיצד רבקה טורחת עבור אליעזר עבד אברהם, אף שמבחינתה באותן הזמן מדובר בלא יותר מאשר אדם זר, שאפילו אינו בן מקומה:

"ותאמר שתה אדנאי, ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו. ותכל להשקותו, ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם כלאו לשתות. ותמהר ותער כדה אל השקת ותרץ עוד אל הבאר לשאב ותשאב לכל גמליו"⁵.

אדם רגיל בין זמננו, אינו יודע להעריך את מה שהתורה מתארת כאן במילותיה הקצרות, ולא נותר למעיין אלא להסתפק בפסוק הבא, המגדיר בשלוש מילים:

"והאיש משתאה לה".

אמנם, הרב רפאל בנימין פוזן, הותיר בידינו פנינה נפלאה, כיצד התמודדה נחמה ליבוביץ' עליה השלום, עם הבנת הפשט בפסוקים אלו. וכך מובא בספר וימצא כתוב:

במשנה בתחילת מסכת פאה¹ נאמר:

אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה".

כלומר, שלמצוות גמילות חסדים אין הגבלה. ויש להקשות, שהרי במסכת כתובות נאמר²:

"המבזבז [נכסיו לצדקה] אל יבזבז יותר מחומש".

הרי שלמצוות צדקה יש הגבלה! הרמב"ם יישב קושיה זו, על פי הברייתא במסכת סוכה³:

"תנו רבנן: בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה". והראשון שבהם:

"צדקה - בממונו, גמילות חסדים - בין בגופו בין בממונו".

הברייתא מחלקת בין צדקה שנעשית בממונו, לבין גמילות חסדים שנעשית [גם] בגופו. לפי זה תירץ הרמב"ם בפירושו למשנה הנ"ל במסכת פאה:

"גמילות חסדים - ... והוא שם נופל על שני סוגים מהמצוות. האחד הוא השתתפות האדם עם ישראל בממונו, כגון הצדקה ופדיון שבויים. והשני השתתפות האדם עם ישראל בגופו, כגון ניחום אבלים, ולווית מתים, ושמחת חתנים ודומיהם. ואמרו כאן [במשנה בפאה] שגמילות חסדים אין לה שיעור, רצה לומר בהשתתפות האדם בגופו, אבל השתתפותו בממונו יש לו גבול והוא חמישית ממונו".

לצדקה יש גבול, אבל לגמילות חסד בגופו אין גבול. וכך

4 י"ד, א.
5 בראשית כ"ד, י"ח - כ.

1 א, א.
2 כתובות נ, א.
3 מ"ט, ב.

כל כך רחוק.

והמילים הפשוטות והנבונות הבאות בהמשך, ממחישות את מה שכבר נתפס באמצעות הסיפור הקצר".

חישוב פשוט של נחמה ליבוביץ' מעלה, שגם אם נקבל את ההנחה שכל מילוי של רבקה ושפיכת המים לשוקת לקח רק שלוש דקות, ונניח שרבקה עבדה בקצב שווה מבלי להתעייף, הרי שלהשקות עשרה גמלים לקח לה לכל הפחות חמש שעות! של עבודה מאומצת לתוך הלילה החשוך. זוהי המחשה מבהילה מאד של גמילות חסד שבגופו שאין לה כל שיעור...

סיפור נחמד, על גמילות חסד בגופו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל, הביא הספור שמחה רז ז"ל, בספרו מלאכים כבני אדם⁸:

"פעם אחת ביום השבת כשהיה הרב בבית הכנסת התפרץ אדם אחד לתוך בית הכנסת וסיפר שאשתו חולה מסוכנת, והרופא אינו רוצה לטפל בה. הלך הרב מבית הכנסת לביתו של הרופא ושאלו מדוע אינו הולך להציל את האשה? 'שבת היום, והמקום מרוחק ואין לי כח ללכת'. 'קח עגלה וסע לשם!' 'אם אסע בעגלה יקומו כנגדי הקנאים. רק אם יסע הרב עמי אסע'. אמר לו הרב: 'לי אסור. אינני רופא ואין לי רשות מצד הדין לנסוע בשבת, ואילו אתה משום פיקוח נפש רשאי אתה לנסוע. אם כן אתה תעלה על העגלה ותיסע, ואילו אני אלווה אותך ברגל לצד העגלה. וכאשר יראו את הרב כשהוא מהלך לצד הרופא יחרישו'. ומוסיף הרב שמואל אהרון שזורי: וכך הלך הרב וליווה את הרופא כחצי פרסה עד שהגיעו לביתה של החולה".

לא קשה לדמיין כיצד היה כל אדם מרגיש אם היה מטייל בעיצומה של השבת ליד מכונית נוסעת, ומשתדל להראות כל הזמן שהמכונית נוסעת על דעתו ובהסכמתו... אבל מרן הרב, שמצוות גמילות חסדים היא שעמדה לנגד עיניו, לא חס על כבודו ועל טרחתו, ובלבד שהרופא יגיע לטפל בחולה.

"זכורני באחת מן הפעמים המרובות בהם נענתה [נחמה ליבוביץ] להזמנה לבוא וללמד בכפר אליהו, לימדה לבנות כתיב את פרשת רבקה על עין המים. והנה היא פונה לבנות ושואלת: האם אתן יודעות כמה מים שותה גמל לאחר מסע במדבר? וכדרכה מבקשת היא לשמוע כמה תשובות. מחייכת בחיבה לזו המשיבה 'המון מים' ומבקשת לדייק בתשובה. ומשנאספות התשובות, היא מספרת: פעם שאלה ערבי כמה מים שותה גמל, וזה השיב לה עשרה פחים. [וכאן כמובן היא מסבירה לתלמידות מהו פח נפט, מתעניינת אצל מי בבית עדיין יש פחים מסוג זה, ויוצרת בכך הזדהות וקירבה עם תלמידות הבאות מרקע דל].

מעתי מתחיל דיון ער כמה זמן נדרש למילוי פח אחד מן הבאר, ולשפיכתו אל השוקת. שימו לב: עד לבאר צריכה היתה רבקה גם לרדת כמה מדרגות, וכמובן גם לעלות ממנה. הוכחנה! 'ותרד העינה⁶. ובכן מתפשרים על שלוש דקות. נמצא כי להשקאת גמל אחד עשרה פחים נדרשה לרבקה לפחות חצי שעה, ולהשקאת 'כל גמליו' - גם רק עשרה - נדרשו כמה שעות... ומדובר 'לעת ערב לעת צאת השואבות'⁷ וכבר חושך בחוץ, ואולי דואגים בבית, אבל רבקה מוכנה להקדיש שעות מרובות לעשיית חסד עם האיש הזר...

בשלב זה כשהעיניים כבר נוצצות ותמונת הכתוב כמו חיה לפני התלמידות, מסיימת נחמה בדברים הבאים: וכעת רוצה אני לספר לכם משהו. אני גרה סמוך לתחנה המרכזית בירושלים. יום אחד ראיתי אדם היוצא מן התחנה ומחפש כתובת מסויימת באזור קרוב לתחנה. שלושת הראשונים שאליהם פנה בכלל לא עצרו להשיב לו, הוא הספיק רק לשאול: 'אדוני, אולי אתה יודע איך להגיע ל...?' ואלה כבר השתמטו. 'אתה לא רואה שאני ממהר?' או: 'אין לי זמן' או: 'תפנה למודיעין'. הרביעי ירה הוראות תוך כדי צעידה: תפנה ישר, תלך ימינה ושם תשאל. האיש, שהיתה לו גם מזוודה בידו, עמד אבוד ברחוב. ואז עברה שם נערה צעירה כבת חמש עשרה והוא פנה גם אליה ושאל: 'אולי תוכלי להסביר לי איך להגיע לכתובת שבידי?' היא נעצרה ובסבלנות הסבירה לו את הדרך, אבל הוא כנראה לא כל כך הבין. ואז היא אמרה לו: 'אתה יודע מה? בא ואקח אותך לשם, זה לא